

Hans van den Bos

Bosdegradatie in het bos van Białowieża

Het beroemde Poolse oerbos van Białowieża dreigt in snel tempo te verdwijnen. Ook het omliggende bos dat bijna de status had van Nationaal park is ten prooi gevallen aan de bosbouwlobby. Onder het mom van insectenplaagbestrijding worden meer dan honderd jaar oude bomen geveld. Het West-Europese multifunctionele bosbeheer is nu eenmaal niet overal toepasbaar in Oost-Europa. Ook niet nu Polen lid is van de EU.

— Frank Verhart, Harm Smeenge en Bart van der Linden

Op de grens van Polen en Wit-Rusland ligt het 8000 jaar oude bos van Bialowieza. Het bosgebied is 150.000 hectare groot en ligt voor 62.500 hectare in Polen en voor 87.500 hectare in Wit-Rusland. In het Poolse deel van het bos is in 1921 het 'Rezerwat' opgericht, wat inhield dat 4.700 hectare een strikt beschermd bosreservaat werd. Later is er rondom deze kern een buffer van 5000 hectare gelegd en is samen met het strikte reservaat het Nationaal park Bialowieza ontstaan. Behalve internationale status (IUCN Cat. II en World Heritage Site) wordt deze kern door wetenschappers als het meest natuurlijke ofwel laagland-oerbos van Europa beschouwd.

Nog slechts 100 jaar geleden vertoonde het hele bos dezelfde natuurlijke kenmerken als het strikte reservaat van Nationaal park Bialowieza. Dit oerbos is een mozaïek van bostypen van droge, natte, vochtige en venige standplaatsen. De mens heeft hier nagelaten om op noemenswaardige wijze in te grijpen in de bodem, de waterhuishouding en de bosopstanden. Doordat in het bos elementen zoals greppels ontbreken, staan grote delen van het bos periodiek onder water. Bij de afvoer van smeltwater via natuurlijke laagten vindt differentiatie in nutriënten plaats en daardoor ontstaan vegetatiepatronen. De aanwezigheid van dood hout, veroorzaakt door storm, natuurlijke sterfte of verzwakking door insecten en schimmels, speelt een cruciale rol in bosccosystemen zoals dat van Bialowieza. Onder invloed van de natuurlijke omstandigheden en processen ontstaan dynamische mozaïekstructuren, die worden gekenmerkt door een gevarieerde boomsoortensamenstelling en ruimtelijke spreiding van leeftijdsfasen. Het

dode hout biedt bescherming voor bosverjonging. De soortenrijkdom die Bialowieza herbergt wordt in het laagland van Europa nergens geëvenaard.

Beheerde deel van het bosgebied

Voor de Eerste Wereldoorlog werd 70% van de bosopstanden van Bialowieza geïdentificeerd als zogeheten Old Growths. De eigenschappen van deze Old Growths waren vergelijkbaar met de eigenschappen van het huidige strikte reservaat. De waarde van het beheerde deel van het bosgebied wordt vooral bepaald door de bomen die stammen van voor de Eerste Wereldoorlog. Tijdens deze oorlog werden voor het eerst dramatische hoeveelheden hout geoogst. Het aandeel Old Growths is naderhand niet meer dan 25% van het nu beheerde bosareaal, wat ongeveer 50.000 hectare beslaat. Ondanks dit geringe percentage is er een dooradering van Old Growths aanwezig, waardoor bijzonder hoge natuurwaarden aanwezig zijn gebleven.

Kenmerkende soorten zijn: witruispecht, dwerguil, oehoe en vele epifyten en ongewervelden. Deze soorten kunnen zich alleen handhaven indien (nagenoeg) natuurlijke bossen van een voldoende omvang aanwezig zijn. Een voorwaarde is dat de gebieden groot zijn en in ecologisch opzicht met elkaar verbonden zijn. Het netwerk van Old Growths wordt echter steeds verder verzwakt door het voortdurende intensieve beheer. De onderlinge afstand tussen de resterende oude opstanden neemt toe, terwijl de habitats in de beheerde bossen in omvang of kwaliteit afnemen. In feite is voor deze soorten de eilandtheorie binnen het bosgebied van toepassing. Vooral tijdens de laatste jaren, voor de toevoeging van de nieuwe lidstaten, is de ecologie van het bos sterk onder druk komen te staan. Door de huidige verdere intensivering van bosbeheer is de toekomst van ongestoorde ecologische processen en de kritische soorten onzekerder is dan ooit tevoren.

Bosdegradatie

De Poolse overheid heeft in 1998 beleid geformuleerd voor het beheer van het gehele bosgebied van Bialowieza. Deze ideeën zijn beschreven in 'The Contract for Bialowieza Forest'. In dit plan en in de latere uitwerkingen, staan de mogelijkheden voor zowel bosbescherming als voor versterking van de sociaal-economische positie van de lokale en regionale bevolking. De essentie van het plan is een indeling van het bos in verschillende zones. Zo moeten er zones komen waarin strikte bescherming van de ecologisch meest waardevolle delen wordt nagestreefd. Er komen ook zones waarin duurzame houtoogst door de lokale bevolking plaatsvindt en daarmee ook een verbetering van de lokale economie ontstaat. Deze lokale economie wordt volgens het plan door het stimuleren van de sociaal-economische omstandigheden zoals ecotoerisme bevorderd. De implementatie van dit plan zou betekenen dat het gehele bosgebied van Bialowieza

uiteindelijk de status van Nationaal park zou krijgen. Dit is de hoogste vorm van natuurbescherming in Polen.

Ongeveer gelijktijdig heeft de Deense organisatie DANCEE (Danish Cooperation for the Environment in Eastern Europe) een alternatief plan voor het Poolse Staatsbosbeheer (beheerder van het bosgebied) opgesteld. Het plan streeft naar toepassing van duurzaam bosbeheer (sustainable forestry). Deze manier van bosbeheer wordt toegepast in bijna heel West-Europa om voormalige productiebossen om te vormen tot gevarieerde multifunctionele bossen. Dit beheerstype draagt in dergelijke bossen bij aan een vergroting van biodiversiteit en ruimtelijke variatie en is in dit opzicht een succes. Denk in Nederland maar aan de enorme toename van de aan oud bos gebonden soorten zoals zwarte specht en de bescheiden terugkeer van de middelste bonte specht. Hoe gunstig dit beheerstype in vele cultuurbossen ook is, het neemt niet weg dat het omvormen van een grootschalig nagenoeg natuurlijk bos, naar een multifunctioneel productiebos, een ecologische catastrofe tot gevolg heeft.

Uiteindelijk is het de bosbouwlobby gelukt om de Poolse rijksoverheid te overtuigen van hun standpunten en daarmee is het Contract voor Bialowieza Forest aan de kant geschoven. Op 1 juli 2003 is er voor het bosgebied van Bialowieza een nieuw beheersplan vastgesteld, in de geest van het DANCEE-idee. In dit plan wordt tot 2011 een jaarlijkse houtoogst van ongeveer 150.000 m³ gerealiseerd. Dit is een buitenproportionele hoeveelheid aangezien uit onderzoek is gebleken dat slechts 40.000-70.000 m³ op jaarbasis nodig is om in de lokale behoefte te voorzien, een van de aanvankelijke doelstellingen van de Poolse overheid. De jaarlijkse houtoogst neemt onder het nieuwe plan met ongeveer 40% toe ten opzichte van het niveau van de afgelopen 10 jaar. Het kapverbod op bomen ouder dan 100 jaar, dat in 1998 werd ingesteld, is met de instelling van het nieuwe beheersplan zodanig afgezwakt dat de beheerders een vrijbrief hebben om zelfs de oudste fijnsparren uit het systeem te verwijderen. De enige voorwaarde daarvoor is dat deze bomen dan wel besmet moeten zijn met insecten zoals letterzetter (*Ips typographus*) of andere bastkevers.

In tegenstelling tot het Contract for Bialowieza Forest en de latere uitwerkingen, heeft de lokale bevolking geen baat bij dit kapbeheer. De bosbouw vormt een belangrijk deel van de lokale economie omdat er vanwege de beperkte mechanisering veel mensen in deze sector werkzaam zijn. Helaas profiteren zij niet van de forse houtkap, omdat zij slechts in

loondienst van het Poolse Staatsbosbeheer zijn. De in het Contract voorgestelde vergroting van het Nationale Park lijkt onzekerder dan ooit te voren, ondanks dat de bosreservaten in juli 2003 van 8.540 naar 12.000 hectare zijn vergroot. Deze reservaatstatus bestaat namelijk alleen op papier, omdat ook hier alle door insecten aangetaste bomen worden uitgekapt. Het is in de lage landen al vrijwel overbodig te schrijven, maar het natuurlijke afsterfingsproces gaat gepaard met de ontwikkeling van ongekende hoeveelheden ecologische niches, waaraan een belangrijk deel van het leven in het bos haar bestaansrecht ontleent.

Onderzoek naar insectenplagen

Omdat er geen onderzoeksgegevens over insectenplagen in vrijwel natuurlijke bossen binnen Europa zijn, doet Jerzy Gutowski onderzoek in het bos van Bialowieza. Hij onderzoekt de ecologische factoren en dynamische processen, die de ontwikkeling van insectenpopulaties bepalen. Volgens Gytowski is het effect van het verwijderen van geïnfecteerde fijnsparren in beheerde delen alleen significant in de maanden mei en juni. In die maanden ontwikkelt zich namelijk de eerste generatie letterzetters in bomen, die recent door de soort zijn geoccupeerd. Wanneer geïnfecteerde bomen worden geoogst van juli tot september worden ook de predatoren en parasieten sterk in aantal ondermijnd. In belangrijke mate geldt hetzelfde voor de periode oktober tot maart, wanneer de predatoren van de letterzetter in de bomen overwinteren. Volgens de onderzoeker is het jaarrond vellen van bomen alleen te rechtvaardigen op basis van vraag naar industriële,

commerciële oogst van hoogwaardig hout en dus niet op basis van plaagcontrole!

Bosbeheerscultuur in West- en Oost-Europa

In diverse West-Europese landen, waaronder Nederland en België zijn duurzaam, multifunctioneel of geïntegreerd bosbeheer moderne en goede beheersstrategieën, gezien het karakter van het merendeel van de bossen in West-Europa. In principe is het altijd wenselijk om bosontwikkeling zo te sturen dat alle eisen die de maatschappij aan het bos stelt kunnen worden vervuld.

In delen van Oost-Europa is de cultuurhistorische achtergrond van het bosbeheer hiermee echter niet vergelijkbaar. Door de geïsoleerde ligging van grote gebieden in dunbevolkte landen hebben grote en kleine restanten oernatuur zich kunnen handhaven tot ver in de moderne tijd. In ongestoorde systemen kan de toepassing van een multifunctioneel bosbeheer dan ook in geen geval als blauwdruk fungeren. Het resultaat van multifunctioneel bosbeheer leidt nu tot de afname van het aandeel Old Growths en verzwakt dit interne netwerk in een snel tempo. De gevolgen hebben niet alleen een directe invloed, maar ook een externe werking op bijvoorbeeld de biodiversiteit in het strikte reservaat.

Concrete stappen voor bosbehoud

34 Poolse wetenschappelijke experts op het gebied van natuurbescherming stuurden eind 2003 een open brief naar de belangrijkste leiders van Polen, Wit-Rusland en de Europese Unie. Ze schreven gealarmeerd te zijn door de hiervoor beschreven ingrepen in het gehele bos van Bialowieza en wijzen op de unieke wetenschappelijke, natuurlijke, milieukundige en culturele waarden van het gebied.

Net als de natuurbeschermers in Polen vinden wij dat er per direct een aantal handelingen moeten worden verricht.

- Het per direct stoppen van houtkap van bomen ouder dan 100 jaar.
- Het opstellen van een interdisciplinair beheersplan, waarin behalve de ecologie ook de sociaal-economische mogelijkheden, voor de lokale bevolking, worden ingepast.

Omdat het hele bosgebied van Bialowieza is aangewezen als Natura 2000 gebied, hopen we dat de Poolse overheid snel tot wordt implementatie overgaat. De Europese Vogel- en Habitatrichtlijn zouden immers voor een goede bescherming voor bijzondere gebieden een soorten moeten zorgen. ♦

F. Verhart, H. Smeenge en B. van der Linden

Frank Verhart, Harm Smeenge en Bart van der Linden deden tijdens hun praktijkstages onderzoek naar het karakter van het bos van Bialowieza en onderhouden sindsdien contacten met de voorvechters voor een optimale bescherming. Frank Verhart is werkzaam bij een ecologisch adviesbureau, Harm Smeenge studeert Bos- en natuurbeheer

aan de Wageningen Universiteit en Bart van der Linden studeert Bos- en natuurbeheer aan Hogeschool Larenstein.

Een eerdere Engelstalige versie van dit artikel werd naar onder meer de Europese Commissie, de Europese Unie, IUCN, WWF, en UNESCO gestuurd. Tevens werd een rapportage waarin het huidige beheerstype wordt bekritiseerd aangeboden aan betrokken bosbouwers, ecologen en politici.

Relevante websites

- The Bialowieza Forest Institute - <http://www.bfi.eco.pl>
- The Society for Protection of the Bialowieza Forest - <http://www.topb.most.org.pl>
- http://www.republika.pl/bialowieza_forest/forest.htm
- Belovezhskaya Pushcha - 21st Century - <http://bp21.org.by>
- The Proact Campaigns Net - <http://www.proact-campaigns.net/ppsi/id27.html>
- Frank Nature in Bialowieza - <http://www.franknature.nl/pl/bia.htm>

ADVERTENTIE

Een greep uit onze activiteiten

ontwikkelen
initiëren
beheren
communiceren
organiseren
inventariseren

Staro
Bos- en natuurbeheer

Bel ons voor een vrijblijvend kennismakingsgesprek.

Watermolen 29 • 5421 LJ Gemert
T (0492) 450 161 • F (0492) 450 162
info@starobeheer.nl • www.starobeheer.nl